

ქ.ა.შ. წერა-კითხვის გამავრც. საზოგ. გამოცემა № 93.

ილია ჭავჭავაძის
სახალხო მემორიული № 6.

მეფე დიმიტრი თავდადებული

(ვუძღვნი თ. პეტრე ნაკაშიძეს).

ავტორის სურათით და მოკლე ბიოგრაფიით.

ბუილისი.

ელექტრომგებელი „იდეალი“ შ. კიკნაძისა, ნიკ. ქ. პ. 6.

1908.

ილია გ. ჭავჭავაძე.

ილია ჭავჭავაძე

დაიბადა ს. ყვარელში (თელავის მაზრა) 27 ოქტომბერს 1837 წელს. პირველ-დაწყებითი სწავლა მიიღო სახლში; თერთმეტი წლისა მამამ მიაბარა ტფილისის ერთ კერძო პანსიონში, საიდანაც შემდეგ გადავიდა გიმნაზიაში.

1857 წელს გაემგზავრა პეტერბურგს და შევიდა უნივერსიტეტში იურიდიულ ფაკულტეტზე. მეოთხე კურსზე იყო, რომ თავი დაანება უნივერსიტეტს სტუდენტების არეულობის გამო, 1861 წ.

1863 წ. დაარსა ჟურნალი «საქართველოს მოამბე», რომელიც გამოდიოდა ერთი წლის განმავლობაში.

1864 წ., მთავრობა რომ გლეხების განთავისუფლებას შეუდგა საქართველოში, ი. ჭავჭავაძე გაგზავნილ იქნა განსაკუთრებულ მინდობილებათა ნოზელედ ქუთაისის გუბერნატორთან გლეხებისა და ბატონების ურთიერთობის გამო-საკვლევად.

ამავე წლის ნოემბერში დაინიშნა დუშეთის მაზრის მომრიგებელ შუამავლად, ხოლო 1868 წ. მომრიგებელ მოსამართლედ. 1874 წ. თავი გაანება სახელმწიფო სამსახურს და გადმოვიდა ტფილისში, სადაც მალე დაიკავა სათ.-აზნაურო ბანკის თავმჯდომარის ადგილი.

1885 წ. არჩეულ იქნა წ.-კ. საზოგადოების თავმჯდომარედ და ამ თანამდებობაში დარჩა სიკვდილამდის.

1877 წ. დაარსა ყოველკვირეული გაზეთი «ივერია», რომელიც შემდეგ გადააკეთა ყოველთვიურ ჟურნალად,

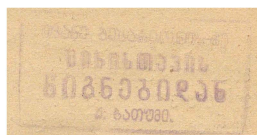
II

ახლო 1885 წ. დღიურ გაზეთად. 1902 წელს «ივერია» გადასცა სხვებს.

მწერლობა ი. ჭავჭავაძემ დაიწყო 1857 წ., როდესაც «ცისკარში» დაიბეჭდა მისი რამდენიმე ლექსი. შემდეგ მისი ნაწერები იბეჭდებოდა «საქართველოს მოამბეში», «დროებაში», «კრებულში», «ივერიაში», «მოამბეში». მის კალამს ეკუთვნის პოემები: «სურათი ყაჩაღის ცხოვრებიდან» (კაკო ყაჩაღი), «დედა და შვილი», «აჩრდილი», «დიმიტრი თავდადებული», «განდგეილი»; მოთხრობები — «კაცია აღამიანი», «გლახის ნაამბობი», «მგზავრის წერილები», «გლეხთა განთავისუფლების პირველ დროების სცენები», «სარჩობელაზედ», «ოთარაანთ ქვრივი», «ნიკოლოზ გოსტაშაბიშვილი»; მრავალი პუბლიცისტური, პოლიტიკური და კრიტიკული წერილი: «ცხოვრება და კანონი», «აი ისტორია», «სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ღაღადი» და სხ.

ილია ჭავჭავაძე მოჰკლეს 1907 წ. აგვისტოს 30-ს, ს. წიწამურის ახლო. დასაფლავებულია მთაწმინდაზე, ტფილისში.

მეფე დიმიტრი თავდადებული

უქმე დღე იყო, ტვირთ მძიმენი და დამაშვრალი
საყდრის წინ ჯგუფად ხალხი იდგა და ჰყაყანებდა;
იქვე ახლოს, ცაცხვის ხის ქვეშ ერთი საწყალი
ბრმა მეფანტურე იჯდა ცალკედ და მდუმარებდა.

„ეჰ, რას ჰყაყანებთ?“ დაიძახა ყმაწვილმა
ბიკმა, —

შინაც ძლივს ვუძლებთ დღე-მუდამის კირს, ვაგლა-
ხოვას!

აქ მაინც ცოტად ფრთა გაშალოს გულის წადილმა...
ბრმა მეფანტურეც, გვითხარ რამე, მამაშვილობას!

გვითხარი რამე, ბერო კაცო, ნასმენ, ნახული,
ეგებ გულის ჟანგი მოაშორე კარგის ამბითა...
კარგს მოქმელს ტყვეთ რჩევის ნატკივარი გული
ჩაგრული,

გული გაზდილი ვაგებითა წვით და დაგვითა.“

ბრმა მეფანტურე გაიმართა მაშინვე წელში,
სახე ღრუბლვილი გაუნათლდა რაღაც მადლითა;
მისწვდა, აიღო თვის უბრალო ფანტური ხელში,
დაჰკრა ფანტურსა და დაიღერა ნელისა ხმითა;

I

„მოდიო, შეილნო, აქ მოგროვდით,
 გეტყვით გულის გასათბობსა, —
 ვინ ვიყავით, რა ვიყავით
 ჩვენ ქართველნი წინა დროსა, —
 იმ დროს, როცა ქართველის ბედი
 ჩვენ ქართველთვე გვეპყრა ხელში,
 როცა მამულის შვიცხოზა
 სასახელოდ იყო ჩვენში.

შეილნო, თქვენნი წინაპარნი
 ეგრე გულ-ქვად როდი იყვნენ....
 ძმა ძმასა და მამა შვილსა
 მამულის ხოლმე შესწირვიდნენ.

შვილის ყოლა გლახს, თუ თავადს
 მარტო მისთვის გვიხაროდა,
 რომ მამულსა მეომარი
 მით ერთი ემატებოდა.
 ტკბილსა ძუძუს დედა შვილსა
 იმ იმედით აწოვებდა,
 რომ სიცოცხლით, ან სიკვდილით
 ის მამულის ასახლებდა.

უწინ ქართველს უხაროდა
 მამულისთვის მტერთან ომი,
 ან მოჰკლავდა, ან თავის თავს
 შეაკლავდა როგორც ლომი.

მამულისთვის ვის ახსოვდა
 განსაცდელი განსაცდელში!

ტრფობა გვქონდა გულში აბჯრად
და სატევრად — ხმალი ხელში.

ეგრედ, შვილო, აქ სცხოვრებდა
უწინდელი ქართველის შვილი,
მის მუდამი ნატვრა იყო
ან სახელი, ან სიკვდილი.

მათს მომდევარს ყოველს თქვენგანს.
ჰყვანდა დიდი წინა-პარი....
რჯულის დაცვა, მიწა-წყლისა
მის მოწამედ თქვენ წინ არი...

II

„ეხლა რა ვართ? საწველ-ფურად
თავი ჩვენი გადვიქციეთ,
ის სახელი, ის დიდება,
ის ოჯახი დავაქციეთ....“

რაც ვყოფილვართ, ის აღარ ვართ,
რაც ვართ, ის ნულარ ვიქნებით....
ღმერთი გვიხსნის, თუ შვილთ მაინც
გზად და ხილად გავედებით.

წინა კაცი უკანასი
ხილიაო, ნათქოშია,
დღეის ვაგლახს ამით დასძლევს,
ვინცა ხვალისა მდომია.

ტყუილია სულთქმა, უში,
კაცი უნდა კაცად იყვეს,

სანთელსავით თვით დაიწვას
და სხვას კი გზას უნათვინდეს.

ამით იყო საქართველო
უძლეველი და ძლიერი,
ამით ედგა მტერს გულ-და-გულ
ეს პატარა ქართველის ერი.

III

„ყური მიგდეთ, გეტყვით აზბავს
უტყუარსა და მართალსა :
ერთი მეფე თურმე ჰყვანდათ
უწინ ჩვენ მამა-პაპასა.

დიმიტრი ერქვა სახელად,
მხარ-ბექ-პრტყელი, ტან-მაღალი,
ჯირითში, თუ შვილდ-ისარში
არავინ ჰყვანდა ბაღალი.

კაცი იყო, მეფე-კაცი,
თვალად, ტანად მშვენიერი,
გარედ რისხვით მტრისა მსრველი,
შინ მოწყალე, ღვთისნიერი.

ლამით თურმე ჩაიცვამდა
უბრალო კაბა-ჯუბასა,
წავა და ინახულებდა
საწყალის ხალხის უბანსა.

მოივლიდა ქვრივს და ოხერს,
დავრდომილსა და ობოლსა,

თავის ხელით ურიგებდა
მოწყალებას და საზრდოსა.

ვის რაც გულში დარდი ჰქონდა,
წავა იმას შესჩივლებდა,
გლახის, ობლის, ჩაგრულისას
სარჩლსა არ ითაკილებდა.

ყველგან იმის სამეფოში
თხა და მგელი ერთად სძოვდა,
ერი, ბერი, ობოლ-ქვრივი
სულ იმის დღეს ჰლოცულობდა.

IV

„მის ღროს იყო ყეინობა,
მეფე ყეინს ჰმორჩილებდა,
მაგრამ თავის ქვეყნის საქმეს
თვის ნებაზედ განაგებდა.

ერთხელ ყეინს აეშალა
თათარივე კაცი ერთი,
იმძლავრა და გადიყენა
ნახევარი სათათრეთი.

მეფე ჩვენი ყეინს თურმე
არ გადუდგა სხვასავითა....
ვაჟი-კაცის წესი არის
კაცს შეჰრჩება ძმასავითა.

შეიბნენ და შეიჭიდნენ
ყეინი და გადგომილი ;

ძმას ძმის ძვალი ატეხინეს,
მამის სისხლსა ღვრიდა შვილი.

დამარცხდა ბოლოს ყვინი,
გამდგარმა აკი აჯობა,
ის მოკლა და თვით დაიპყრო
სათათრეთის ბატონობა.

ის ხომ მოკლა, მის ცოლ-შვილიც
ცხენსა კუდით ათრევინა,
საცა კი მის მომხრე იყო,
თავები დააყრევინა.

V

„ჯერი მიდგა ჩვენს მეფეზეც....
— „რატომ მე არ მომიდგაო,
იმას ცოცხალს არ გავუშვებ,
თუ პირში სული მიდგაო“.

გაუგზავნა მოციქული :
— „გამოცხადდი ჩემ წინ შენო,
თუ არ მოხვალ, შენს ქვეყანას
ნაცარ-ტუტას ავადენო.“

დაგვიღონდა მეფე ქველი,
იმ ურჯულოს მიხვდა წადილს,
ისიც იცის — იმ ღვთის-რისხვას
ჯაროთ სიმრავლე შესწევს ქადილს.

რა ჰქნას? თვითონც მამაცია,
მამაციც ჰყავს ჯარი, ერი,

მაგრამ ერთს რომ ასი გცემდეს,
კლდეც რომ იყო, გაგტეხს მტერი.

დიდს ჩავარდა საგონებელს,
შეუდგა ბჭობას, რჩევასა...

— „წავალ, მომკლავს, და არ წავალ,
ამიოხრებს ქვეყანასა“.

ბოლოს ბძანა : — „თავს მოვუყრი
მღვდელ-მთავართ და დიდებულთა,
ოცჯერ ზომვა ერთხელ კრაო —
წესია მეფეთ ქებულთა.

„ვნახოთ ერთი, — რას მეტყვიან, —
წასვლას, თუ წაუსვლელობას ?
ორში ერთს რას აირჩევენ, —
მეფის, თუ ქვეყნის დამხობას ?“

VI

„ბძანა და მსწრაფლ შეიყარნენ
დიდებულნი, მღვდელ-მთავარნი,
ვეზირნი და ნაზირები,
ბჭე-მდივნები, სპასალარნი.

წადგა მეფე კრების წინა
თამამად და დიდებულად ;
ყველამ დიდმა და პატარამ
თაყვანი სცეს ბატონს ყმურად.

ასე ჰშვენის მეფე იმ დღეს
ტანად, თვალად, იერიითა,

მნახველთ თვალი ვერ გაიძღეს
იმის ჰერეტიტ, ყურებითა.

უბრძანა თუ: — „დიდებულნო,
საქმე მძიმე მაქვს თქვენთანა....
ის დღეა დღეს — ან მე ვიყო,
ან ჩვენი ტურფა ქვეყანა.

„შეიტყობდით, მომივიდა
მე ყვინის მოციქული,
აქ მოდიო, მე მიბარებს
ჩემზედ გაბოროტებული.

თუ არ მოხვალ, მე მოვალო,
აგიოხრებ ქვეყანასა,
საცა კი ფეხს დავადგამო,
ავადენ ნაცარ-ტუტასა.

თუ წავედი, თქვენც ხომ იცით,
მე სიკვდილი არ ამცდება...
თქვენ რას მირჩევთ, მართალი სთქვით,
მართლის თქმაა ერთგულება.“

VII

„დიდებულნი წინ წამოდგნენ
ამ ამბით შეწუხებულნი,
მივიდნენ და თაყვანი სცეს,
აემღვრიათ მწარედ გულნი.

— „მეფევ! ნეტა რა გვიბძანე,
რა ასმინე ყურსა ჩვენსა!...

თუ შენ მოგკვლენ, შენს სანაცვლოდ
რალა დარჩეს ერსა შენსა?

თუ შენ აღარ გვეყოლები,
რად გვინდა სახლი, ქონება...
ჩვენ შენისთანა დიმიტრი
სხვა არვინ დაგვებადება.

მოვიდეს, რომ იმუქრება
ის ურჯულო სისხლის მსმელი,
მოვიდეს და წინ დახედების
შენი ერთგული ქართველი.

მტრის მუქარას ერი შენი,
გვითხარ, როდის გაჰქცევია,
გვითხარ, როდის ქვეყნის მტრის წინ
ქართლს უკან დაუწევია!

ბძანე და იმ მუქარასა
ჩვენს მოსისხლეს შევანანებთ,
ან შევმუსრავეთ მამა-პაპებრ,
ან მეფისთვის თავსა დავდებთ.

სირცხვილია ერისათვის,
თავის მეფე მისცეს მტერსა...
მეფევ, სირცხვილს ნუ შეაჰმევ
ერსა შენსა შემნატვრელსა.

ნუ, ნუ გვაჰმევ ემაგ სირცხვილს,
წამუოლს შვილის-შვილამდიე...
აქ მოვიდეს, მის დახვედრა
ამ ჩვენს ქედზედ დააქდიე.“

VIII

„ახლა წადგა სპასალარი...

— „მეფევ, რაც სთქვეს, მართალია :

შენ წახვიდე, შენ იქ მოგკლან —

ჩვენ წელზედ გვერტყას ხმალია?!

თუნდ რომ დავრჩეთ, ვინ რას გვეტყვის,
რით ჩავრეცხოთ ეს სირცხვილი?

არა მეფევ!... ძველებს უთქვამთ, —
სახელიო, ან სიკედლი.

ნუ შეგვიშლი მამათ ანდერძს,
სირცხვილისგან დაგვიხსენი!...

მეფეს ვფიცავ, — მამა-პაპებრ
დღესაც გასჭრის ხმალი ჩვენი.“

ბატონმა თავი ჩაჰკიდა
გვირგვინოსანი, ცხებული,
დიდხანს იყო დაღონებით
ეგრე თავ-ჩაკიდებული...

IX

„ბოლოს ბძანა : — „ეს ქვეყანა
ღვთისაგან მაქვს მონაბარი...

მე დავრჩე და იგი წახდეს,
მიტხარით, რა მადლი არი!

ათი ერთზე რომ მოვიდეს,
მუქარას მტერს შევანანებ,
რა ვქნა, — ასი ერთზე მოვა,
ამას ვწუხვარ და ვვალალებ.

ჩვენი კაცი ერთი ასსაც,
 ვიცი, არ შეუშინდება,
 მაგრამ ბოლოს სიმრავლე გვძლევს,
 ხალხი ურგოდ გამიწყდება.

მერმე უკაცურს ქვეყანას
 დასწვავს, დაჰბუგავს, დაანგრევს;
 საყდრებსა და მონასტრებსა
 დააქცევს, მიანგრ-მოანგრევს.

ხატებს, მამათ სალოცავსა
 წამურტლავს და შეგვიგინებს,
 ამოიღებს მკვდრებს საფლავით,
 ძაღლსა და ღორს ათრევენებს.

ქალწულთ ქალზედ ძალით მივა,
 წაჰბილწავს, ნამუსს დაუმხოვს;
 ორსულ დედა-კაცებს კიდევ
 მუცლებსა ხანჯლით დაუბოვს.

დედას თავის ძუძუთა შვილსა
 კბილითა დააგლეჯინებს,
 უსუსურს ბავშვებს ძნად ჩაშლის
 და ზედ კალოს აღეწვინებს.

X

„ამდენი სული უბრალო
 ტანჯვითა ამოწყდებიან,
 საწყალის ხალხის ცოდვითა
 ქვანიც კი ატირდებიან.

ქვეყნის ამოდენი ცოდვა
ჩემს თავზედ დატრიალდება,
წაწყმდება აქაც და იქაც
დიმიტრი მეფის ხსენება!

ეს სულ რისთვის? მარტო მისთვის,
რომ მე შიშსა გავექეცი,
ჩემი თავი გადვირჩინე
და ერი კი წყალს მივეცი.

მე მეფე ვარ და მეფობის
რიგიც ვიცი რაში არი...
ფუ იმ წყემსსა, თავს უშველოს,
მგელს დაუგდოს თავის ცხვარი ..

სირცხვილს ამბობთ! — რა სირცხვილი?
მე ვეძლევი ნებით მტერსა,
ჩემს სიცოცხლეს, ჩემსა სისხლსა
თვითონ ვწირავ მე ჩემს ერსა.

თუ სიკვდილი სახელად გაქვთ
მაგდენს ჩემთვის ერთისათვის,
მაშ რად მიშლით თავ-დადებას
მე ერთს მთელის ერისათვის!...

არა! წავალ, არ დავდგები,
დე, ასრულდეს ნება ღვთისა,
ხორცი მოკვდეს, სული ცხოვდეს
მეფის თქვენის დიმიტრისა“.

XI

— „შენ რას ბძანებ, მღვდელ-მთავარო?
სიტყვა შენი გვიღირს ძვირად:

მართებს თუ არ ერისათვის
მეფეს თავი გასაწირად?“

ატირდა და მოახსენა :

— „ჰე, მეფეო, მე თქმა მიჭირს,
მართალს ვიტყვი, თუმცა შენთვის
სული მიწუხს, გული მიტირს.

მეფევ, უნდა თავი დასდო
ერისა და ქვეყნისათვის,
ღმერთს შესცოდავს, ვინც გამკიცხავს
მე ამ მწარე რჩევისათვის.

მეფევ, რაკი ბედმან დაგდო
შენ ეგ მძიმე საზღაური,
სხვას უკეთესს ვერას გირჩევს
სიყვარული ბატონ-ყმური...

ესტირ და გირჩევ თავ-გაწირვას,
რაკი რომ ეს დღე გვეწია, —
მოყვასთათვის თავ-დადება
ქრისტე-ღმერთის ანდერძია.

ესტირ და გირჩევ ღვთის სახელით
ხორცი დასთმო სულისათვის,
უკვდავება არ დაჰკარგო
წუთის სოფლის გულისათვის!...

XII

„მეფეს ძლიერ მოეწონა
მღვდელ-მთავრისა ლიტყვა ბრძნული,

წარდგა ისევ კრებულის წინ
უფრო გათამამებული :

— „დიდებულნო, ხომ ისმინეთ,
რაც სთქვა წმიდა მღვდელ-მთავარმა !...
მოყვასთათვის თავ-დადება
გვიბძანაო მაცხოვარმა.

ნუ გადმიყვანთ ღვთისა სიტყვას,
ერს მეფე ვერ ვუღალატებ !...
წავალ და, თუ ღმერთს სწადიან,
ერისათვის თავსა დავსდებ.

მე წავალ და ეს ქვეყანა
თქვენ უნდა გებარებოდეს,
ღარიბს ისე მოუაროთ,
რომ მდიდარს არ შენატროდეს.

გლახს თუ თავადს, დიდს თუ მცირეს
მადლი თანასწორ მოჰყვინოთ,
ობოლი, ქვრივი, უძლური
ძლიერს არ დამიჩაგვრინოთ.

თუ დავბრუნდი, თქვენს სამსახურს
გადაგიხდით ორად ერთსა,
თუ არა და — სული ჩემი
შეავედრეთ მაღალ ღმერთსა“.

ატირდა და აატირა
ყველა კაცი იქა მდგომი ;
გულის სილბო სიტურფეა,
თუ კაცია სხვაფრივ ლომი.

მართალს ვაჟ-კაცს ის ამშვენებს,
როცა გულითაც ლბილია;
რკინის კაცის თვალში ცრემლი
დიდ-სულოვნობის შვილია.

XIII

„ბრძანა და მსწრაფლ დაიშალა
დიდებულთა იგი კრება...
უხმო მხლებელთ და უბძანა
წასასვლელად მომზადება.

სთქვა და ურდოს კიდევ წავა
მეფე იგი უშიშარი,
თქმულა: გმირის კაცისათვის
თქმა და ქმნაო ერთი არი.

გაათავეს სამზადისი
და მოვიდა დღეც წასვლისა;
ვით ჭინჭველა ჰფუსფუსებდნენ
შინა-ყმანი სასახლისა.

ხმა გავარდა ქალაქშიაც:
მეფე ჩვენთვის სდებს თავსაო,
უშლიდნენ, არ დაიშალა,
ვერ ვუღალატებ ხალხსაო.

შეიძრა მთელი ქალაქი,
ხალხი ეცა ერთმანეთსა,
მოზღვავედა და იგრიალა
და მიაწყდა სასახლესა.

მივიდნენ, ნახეს მზად არი
 რაზმი მეფის ამალისა,
 სულ სავსეა ცხენოსნებით
 მოედანი სასახლისა.

წინად ბარგად გაეგზავნათ
 ჯორი, ცხენი დატვირთული,
 აქ ვინც იყო, სალთად იყო,
 ტურფად კაზმულ, დარახტული.

XIV

თავადნი და აზნაურნი
 სულ ოქროს და ვერცხლში იხდნენ,
 ვერ იტყოდი, ვინ ვის სჯობდა, —
 ყველა ასე კარგნი იყვნენ.

წყობით იდგნენ და ისმოდა
 აბჯრისა და რაჭტის ჟღერა,
 საამოა გაწყობილის
 ვაჟ-კაცების რაზმის მზერა!

კაცი თვალს ვერ აშორებდა
 მხედარსა და იმის ცხენსა,
 თვით წუნი წუნს ვერ დასდებდა
 მათს სიკეთეს, სიტურფესა.

მარქათად ცხენს ბევრს სხვასაცა
 რაზმ გარედა ატარებდნენ,
 მათი მხედნი დიდებულნი
 მეფეს სასახლეში ახლდნენ.

იმ ცხენების მორთულობა
 კაცს უშურველს შურს მოჰგვრიდა,
 მძიმე რახტით დატვირთულნი
 თითო თითო სოფლად ჰღირდა.

მაგრამ მათში ერთი იყო
 თეთრი ცხენი არაბული,
 უკეთეს ვერ ინატრებდა
 კაცის უძლომელი გული.

მეფისა იყო ის ცხენი
 თამამი თითქო ვეფხია,
 იმის უზანგში მეფის მეტს
 ვერ ვის შეედგა ფეხია.

ამაყი იყო ლომსავით
 და ნაზი როგორც მშველია,
 სხვა მას ვერ იმორჩილებდა,
 თუ არ ბატონის ხელია.

ცეცხლს აფრქვევდა თვალთაგანა,
 ჰქუხდა, სკექდა, მრისხანებდა,
 თითქო ლოდინს ჰთაკილობსო,
 ჰშფოთავდა და ტოტსა სცემდა.

XV

„გამობძანდა ბოლოს მეფეც,
 თან გამოჰყვნენ დიდებულნი,
 ხმალ-კაპარჭით გაწყობილნი
 სამგზავროდ გამზადებულნი.

მეფეს ახლდა მხარ მარჯვნივა
 გულ-მწუხარე მღვდელ-მთავარი
 და მხარ მარცხნივ შუბლ-შეკრული
 ჯავრით სავსე სპასალარი.

მღვდელ-მთავარი სწუხს და ჰვებს
 მეფის თავ-გადადებასა,
 სპასალარი კი ჰთაკილობს
 უომრად დამარცხებასა.

ხალხიც დაჰხვდა თავის მეფეს
 ვიშითა და წუხილითა,
 მეფეს გული ამოუჯდა
 მათთვის გულის-ტკივილითა.

უბძანა თუ : — „რასა სწუხართ ?
 იქმნას, რაც კი საქმნელია ! ..
 ერისათვის თავ-დადება
 მეფისათვის სახელია.

რაც მომივა, მომივიდეს,
 მე იმისთვის არ ვინაღვლო...
 თქვენ ჭირს დაგხნით... დეე ვიქმნე
 მე ქვეყნის ჭირის სანაცვლო“.

ხმა ჩაუწყდა, ველარ რა სთქვა,
 მოეგუბა თვალში ცრემლი...
 თქმულა : ქვასაცა მაგარსა
 გასტეხს ტყვიის რბილი გრდემლი.

მოუმატა ხალხმაც სულთქმა,
 ხმა გაისმა ქვითინისა,

გულსა ჰკლავდა გლოვა, ვიში
- ოზლისა და ქვრივ-ოხრისა.

XVI

„უცებ მეფემ თვალი მოჰკრა,
ხალხი გაირღვა შუაზედ,
ორს მარჯვე ბიჰს ბერი-კაცი
მოჰყავთ მის წინ მოედანზედ.

მოჰყავთ ცახცახით, ხანხალით
ჩაჩანაკი და ბებერი,
მკერდზედ სცემდა თოვლივითა
მოხუცებულს თეთრი წვერი.

მოვიდნენ და გააჩერეს
ის მოხუცი მეფის წინა,
ბიჰები კვლავ მხრებში უსხდნენ,
თუმც ყავარჯენს დაებჯინა.

ის ამ ქვეყნის აღარ იყო,
ფეხი ედგა სამარეში,
მაგრამ მაინც კი უცემდა
ადრინდელი გული მკერდში.

XVII

„მოახსენა : — „ჰე მეფეო,
ნუ შემრისხავ ერთგულ ყმასა !
მე ხომ მხედავ, გარდავსრულვარ,
სამარიდამ გაძლევ ხმასა.

მეფევ, კისრად აგილია
 ტვირთი ჩვენის შავის ბედის,
 ბედის-წერას მისცემიხარ
 უბედურის ჩვენის ქვეყნის.

ვიცი, რომ არ შეშინდება
 გული მეფის დიმიტრისა,
 როცა ნდომობს თავ-გაწირვას
 დიდი საჰმე ქვეყნის ხსნისა.

მაგრამ ჩვენ რა გვეშველება,
 ჩვენ, მეფეო, შენთ დამკარგველთ?
 მამობასა ვილა უზამს

შენგან დაობლებულ ქართველთ?

ერს ოფლის მღვრელს და ტვირთ-მძიმეს
 კირსა ლხინად ვილა გვიქცევს?

წუთი სოფლის მძიმე უღელს
 შენებრ, მეფევ, ვინ გაგვიწევს?

ამას ესტირით, რომ მიდიხარ
 და აოზლებ შენსა ერსა,
 ჩვენს ბედსა და მშვიდობასა
 ველარ მოუშართავ ხელსა.

ჩემებრ უძლურს, გაპირებულს
 მწედ ველარ მიეშველები,
 დარიბს, ობოლს, ქვრივს და ოხერს
 პატრონად არ ეყოლები!

XVIII

„ნუ სწუხართო!... განა, მეფევ,
 ჩვენ ხელთ არის ეხლა გული?

აკინაც იყოს, მაინც დასდნეს,
ამებრ ცეცხლში ჩაგდებული.

გულს რად გვიკლავ? რად მისდიხარ?
ნუ თუ, მეფევ, ხსნა არ არი!...

ქუდზედ კაცი დაუძახე,
მოაგროვე სპა და ჯარი.

ცოტა ვართ, მაგრამ კარგნი ვართ,
ვინც კია, ყველა დევია...
ბევრჯელ უნახავს ქართველის მტერს,
რომ ცოტაც ბევრის მძლევია.

აჰა, მეფევ, ორი ბიჭი
მხრებში რომ ამომჯდომია,
ორივ ჩემი შვილი არი,
ერთი მეორის მჯობია.

მიირთვი და ინაცვალე,
ჩემს ქვეყანას მტლად დაუდე!
ომში, მეფევ, გაჩვენებენ,
რა ლომებს ჰზრდის ქართველის ბუდე.

შეჰკრიბე დიდი, პატარა,
გაუძელ წინამძღოლად,
მტერს წინ დახვდი... ვინც უკუდგეს,
დედა შეერთოს ცოლად!

ჩვენს საქართველოს, ჰე, მეფევ,
ბევრი რამ გადახედია,
მაგრამ უომრად მტრისა წინ
არ წაუხრია ქედია.

ნურც დღეს ვიზამთ ამ საქმესა,
 უომრად ნუ დავმარცხდებით ;
 თუ ვერა ვძლევთ, დავიხოცნეთ
 სახელითა და დიდებით!...“

XIX

„უბძანა თუ : — „ბერო-კაცო,
 მესმის შენი ერთგულება...
 შაბაშ ქართველს!... გული თურმე
 სამარემდე გულად ჰრჩება.

მაგრამ გეტყვი : ჯარს არ შევცარებ,
 არ ვინდომებ სისხლის ღვრასა,
 მართო ჩემის გულისათვის
 არ შევაკლავ მტერს ათასსა.

ჩვენის ქვეყნის შავი ბედი
 როგორც ტაროსი იცვლება,
 დრო მოვა და თქვენი თავი
 უფრო მეტად დასჭირდება.

მე ერთი ვარ, თქვენ მრავალი,
 გვიჯობს ერთით ბევრის რჩენა ;
 თუ თქვენ მე არ გემეტებით,
 მე რად გაგიმეტებთ თქვენა ?...

განა თვითონ ქრისტე-ღმერთსა
 გადარჩენა არ ძალ-ედვა,
 არ ინება და ქვეყნისთვის
 ღმერთი იყო და ჯვარს ეცვა.

XX

„მაშ რად არის მეფე მეფედ,
თუ არ ქვეყნის ჰირთა მძლეა?
თუნდაც მოჰკდეს ქვეყნისათვის,
ეგ სიკვდილი სიცოცხლეა.

არ არის მკვლარი, ვინც მოჰკდეს
და ხალხს შესწიროს ღღენია,
„მკვლად იგი თქმულა, ვისაც აქ
სახელი არ დარჩენია“.

არ დავიშლი, ვსთქვი და კიდევ
თავი უნდა გავიწირო,
ისე მოვკვდე, რომ ჩემ გამო
დედა შვილზედ არ ვატირო.

წავალ მეთქი!... თუ ღმერთს უნდა
მოხდეს იგი, რაც მიმელის..
მაგრამ ჯავრი თან მიმყვება
საყვარელის ჩემის ქვეყნის.

ეჰ, რაც ჰსურდა, არ დაჰცალდა
ჩემს წყურვილსა სულისასა!...
აწ იქმნას ის, რაც სწადიან
განგებასა უფლისასა.

თქვენ ხომ მაინც მოგცილდებათ
ხოცვა, ჟლეტა, სრვა და რბევა...
მე კი... მეყოს, თუ გამყვება
თქვენი ლოცვა და კურთხევა“.

XXI

„თითქო ზეცით ზარი იყო,
თითქო ღმერთი მოევლინა, —
ხალხი პირ-ქვე მყის დაემხო
საკვირველის მეფის წინა...

თურმე დიდებას მადლისას
კაცი მსწრაფლ დაუმონია,
ვით დიდს ბოროტს, ისეც დიდს მადლს
თავისი ზარი ჰქონია.

XXII

„მეფეს ერი შეეცოდა,
სთქვა : — „მეც ვსწუხვარ, რომ გშორდებით...
ღმერთს ვსთხოვ, იყვნეთ ჩემ შემდეგა
მშვიდობით და გამარჯვებით.

ნურას გიკვირთ, რომ ქვეყნისთვის
მეფე თქვენი თავს არ ჰზოგავს !
ამასა იქმს ყველა, ვინც კი
ქკუთით სჭრის და გულით ჰზომავს.

მე მივდივარ !.. მეფე თქვენი
დიდს და მცირეს გეთხოვებით,
რაც დაგაკლეთ, ნუ შემრისხავთ,
რაც შეგცოდეთ, შემინდევით.“

ბძანა და ცხენიც მოართვეს,
ზედ მოახტა ვეფხსავითა ;
ცხენზედ იგი დალოცვილი
გამობრწყინდა მზესავითა.

მტერსაც კი რომ დაენახა,
 თვალი გაუშტერდებოდა;
 მისებრი ცხენზედ მოხდენა
 ბევრს ვაჟ-კაცს ენატრებოდა.

გამოეთხოვა ყველაკას,
 ვინც კი შინ, სახლში ჰრჩებოდა,
 სხვა კი ამხედრდა დიდ-კაცი
 ყველა, ვინც უნდა ჰხლებოდა.

ამხედრდა თვით მღვდელ-მთავარიც,
 შინ დარჩენა არ ინება,
 შეევედრა თან წაყვანას
 და მეფემაც დართო ნება.

წაბძანდა და თან იახლა
 ის ამაღა და მხედრობა,
 უკან მისტირს ერი, ბერი,
 გლეხოზა, თუ დიდ-კაცობა.

XXIII

„მინამ მეფე მიმავალი
 ურდომდინა მივიდოდა,
 იმისი მოსვლის იმედი
 ყეენსა გადასწყვეტოდა, —

ებძანა თავის სარდლისთვის:
 — „შეჰკრიბე ჯარი, ლაშკარი,
 წადი, დიმიტრი მომგვარე
 ან ცოცხალი, ანუ მკვდარი;

თუ არა, იმის ქვეყანას
შეესიე და მოსრეო,
სულ ძირს დაეც, რაც წინ შეგხვდეს,
ქალაქი, თუ სიმაგრეო“.

წინ შეხვდა მეფეს ეს ჯარი,
ბრავალი და უთვალავი,
მაშინვე მიხვდა : აქაო,
ამბავია რალაც ავი.

უხმო მხლებელთ და უბძანა :
— „ფიცსა გთხოვთ და უნდა მომცეთ :
თუ უკადრისი მაკადრონ,
თქვენ არავინ ხმა არ გასცეთ.

თავს დაიხოცთ, კერას უზამთ,
ჯარია მოზღვავებული ;
თქვენს სიკვდილსაც არ იკმარებს,
თქვენგნით გაბოროტებული, —

წავა და ხალხს ამოგვიჟლეტს,
ავგიოზრებს ქვეყანასა...
ნუ თუ მთელს ხალხს ანაცვალებთ
ვაჟ-კაცთა თაკილობასა ?!

ღმერთს აცადეთ... დეე იქმნას,
რაც ჩემს თავზედ განგებულა !
საცა არ სჯობს, გაცლა სჯობსო,
ბრძენთაგანა ასე თქმულა.

კვლავ ფიცსა გთხოვთ : სისხლს ნუ დაღვრით,
ნულარ დამიმძიმებთ სულსა !...

განკითხვის დღეს მეფეს ჰკითხვენ
ყმის სისხლს უქმად დანთხეულსა.“

XXIV

„რას იქმოდნენ? მისცეს ფიცი
გამწყრალოთა, გაბრაზებულთა,
სირცხვილის ქამა ირჩიეს
ქვეყნისთვის დავალებულთა.

ბევრმა იკრა გულში ხელი,
სთქვა გულ-მწარედ: „ვაი დედას!
დრო მოგვივა და ამ თათრებს
არ შევარჩენთ ჩვენს შერცხვენას!“

ბატონმა ბძანა: — „ვინა ხართ?
წადით, ჰკითხეთ — რა სწადიან?
თუ მე უნდივართ, აქა ვარ,
ჰქმნან ის, რასაც მიქადიან“...

მალე დაბრუნდა უკანვე
მეფის კაცი მოციქული,
მოახსენა: — „სარდალს ვუთხარ,
მეფევ, შენი ბძანებული.

მითხრა: — „მეფე შენი გვინდა,
თუ მოგვეცა თავის ნებით,
არას ვერჩით თქვენს ქვეყანას,
აქედამვე დავბრუნდებით“...

იამა, ბძანა: — „მადლი ღმერთს,
რომ ქვეყანა გაღმარებდა

და ცოდვილი ჩემი სისხლი
ამაოდ არ დაიდვრება“.

თვით წაბძანდა სარდლისაკენ,
მის წინ შეაყენა ცხენი,
უბძანა თუ: — „მე ვარ მეფე,
რაც გენებოს, იგი ჰქმენი“.

მისცვივდნენ უკადრისადა
ვით ძეს ღვთისას ღრიანი,
შეჰკრეს, შეჰბაწრეს ტყვესავით
მეფე, ხელმწიფე სვიანი.

XXV

„მიჰგვარეს ყვინს ურჯულოს,
სისხლ-მსმელს ადამიანისას...
საღერღელი აეშალა,
ვით კრავის წინ მხეცსა ტყისას.

გაჰწყრა: — „როგორ გაბედეო,
არ გადუდეგ ჩემს მოსისხლეს?
სთქვი პასუხი და იცოდე
შენი განკითხვის ღლეა ღლეს.

იცოდე, რომ წინვე მითქვამს:
თავი უნდა მოგეკვეთოს!
ამის შეცვლა თვითონ ღმერთმაც
ჩემმაც მე ვერ შემომბედოს.

მინამ მოგკლავ, მსურს აქ ჩემ წინ
შეინანო ბრალი შენა,

აქ ჩემ ფეხთ წინ აღიარო
 შენვე შენი სიმუხთლენი“...

მეფემ უთხრა : — „შენისთანა
 ჩემი რა გამკითხველია!
 ნუ მოგაქვს თავი იმით, რომ
 ძალა აღმართის მხენელია.

შენ წინ მოთქმა რას მიქვიან?
 რას მიქვიან შენანება?
 ჩემი გამკითხველი არი
 ნამუსი და ჩემი ნება.

ჰქმენ, რაც გინდა!... მე არ გკითხავ,
 რად გწადს მომკვეთო თავიო...
 სვავს ვინ ჰკითხავს, სისხლს რადა ჰსვამ,
 სვაო, რადა ხარ სვაიო?“...

გაწყრა ყვენი ამაყი,
 ეს როგორ გამიბედაო,
 უბძანა : — „ჰგვემეთ და სცემეთ
 ბნელეთს ჩააგდეთ ეგაო“.

წაიყვანეს მეფე ჩვენი
 და საბნელეთში ჩააგდეს ;
 შემოარტყეს გარს მცველები,
 კარს კლიტეები დაადეს.

XXVI

„სასჯელი დაუგვიანა
 იმ ღვთის მგმობელმა თათარმა,

მინამ მოაკვლევინებდა,
სცემა, ჰგვემა და აწამა ;

აწამა ვით სვაჲმა მტრელი
მეფე იგი საკვირველი
და ვერ გაძღა მის წვალებით
ის უღვთო და სისხლის მსმელი.

ერთხელ მეფე ნაწამები
ძლიერად და უღმრთოდ
ბნელში ეგდო ძალ-მიხდილი
უპატრონოდ, უზრუნველად.

როცა ღონეზედ მოვიდა.
ადგა, მუხლი მოიყარა,
პირქვე დაემხო ლოცვითა
და ცრემლები გადმოჰყარა.

მოსთქვამდა თუ : — „ღმერთო, ღმერთო !
გთხოვ, მიწყალო, შემიბრალო,
რაც გადამხდა, განკითხვის დღეს
მადლად მე არ ჩამითვალო.

მე არა გთხოვ, — მანდ წამება
აქ წამებით შემიმცირო,
მე გთხოვ, — სისხლი აქ დაღვრილი
ჩემი სხვისთვის შეიწირო.

ღმერთო, ღმერთო !... თვალ წინ მიდგა
დიდ-ტანჯული მე ძე შენი...
ვით ძით ყველა, ისეც ჩემით
ერი ჩემი დაიხსენი“.

XXVII

„უეცრად კარი გაიღო,
 რკინით, კლიტით დაჭედილი ;
 ორი ვილაც შემოვიდა
 ფეხ-აკრეფით, როგორც ჩრდილი.

მივიდნენ და თაყვანი სცეს
 მეფესა გაოცებულსა...
 მერე იცნა, მისნი იყვნენ
 და ჩაიკრა ორივე გულსა.

მოახსენეს : — „შევისყიდეთ
 და გავტეხეთ ქრთამით კარი...
 ყველა მზაა !... თავს უშველე,
 აწ შენი ხსნა შენს ხელთ არი.

ნულარ იცდი... თუ არ ეხლავ,
 მერე გვიანლა იქმნება :
 ხვალ თავს გპრიან, — ასეაო
 ყენისა თურმე ნება“.

უბძანა თუ : — „ადრეც მითქვამს,
 არ გადვირჩენ სხვისით თავსა,
 ჩემ მაგიერ არ დავლუპავ
 ჩემს ქვეყანას და ჩემს ხალხსა.

ჩემს გაქცევას ხომ ზედ მოჰყვა
 ხალხის სრვა და ქვეყნის რბევა !
 არა, არ ვიქ !... ტყუილია
 თათბირი და ყველა რჩევა !“...

ბევრს ევედრნენ და არ გაჰყვა
 მეფე თავის ერთგულ ყმათა...

ნეტა რა გულმა გაუძლო
მათს ხვეწნას და მუდარათა!

XXVIII

„გათენდა დღე ზარტ ამხდელი,
ვაი იმა დღის დამსწრესა!
ტყვე მეფე გამოიყვანეს
მოედანსა თავთ-საკვეთსა.

ხალხი თამაშად მოსული
ვით ჯინჯველა ირეოდა,
თვით ვეზირიც ყეინისა
იქ იყო და რიგს აწყობდა.

ვეზირს გვერდთ ედგა ჯალათი
ერთი რაღაც საზარელი,
ილლიამდინ დაემკლავა
ძარღვიანი ტლანქი ხელი.

ამ ორ შუა ჩააყენეს
ფერ-მიხდილი წვალეები...
დადგა მეფე... ღმერთს შეხედა
ნაღვლით სავსე თვალეები.

მერე თვალი იმავ ნაღვლით
მოედანს შემოატარა...
ჩს ყოფა და ის ჯალათი
სანახავად შეეზარა...

შეჰკრთა როგორც ხორციელი
უმისოდაც ქანც-წყვეტილი,

დასუსტდა და წაბარბაცდა,
როგორც ერთი დაბნედილი.

მაგრამ ისევ თავს უშველა,
არ დაუთმო ხორცსა სული...
ამ დროს ტირილიც მოესმა,
ქვითინი გამწარებული.

გაოცდა და მიიხედა,
ჰნახა თვისნი დიდებულნი!...
სულ მთლად იქ მოგროვილიყვნენ,
ვინც კი იყვნენ თან ხლებულნი.

მღვდელ-მთავარიც მათთან იყო,
თავთ იცემდნენ, პირს იხუცდნენ,
მათის ცოდვით და ვაებით
ქვებიც კი ატირდებოდნენ.

თავისიანთ დანახვაზედ
მოაგონდა ყველაფერი,
სახლი, კარი, თვისი, ტომი,
ქვეყანა და თავის ერი...

ეჰა, გატყდა რკინის გული,
მეფე მაგითი იძლია!
ამას კი ვეღარ გაუძლო,
აქ კი ხორცმა სულსა სძლია!...

მობრუნდა და ორსავე თვალზედ
კვნესით ხელი მიიფარა...
ვეზირს უთხრა: — „დამიხსენი!...
რაც გადაშდა, ისიც ეპარა!...

სთქვა და თქმული თვით შეჰზარდა...
სახელი არ წაიხდინა...

— „ჰა ჯალათო!“ — დაიძახა
და კისერი გაიწვდინა.

მანც აიღო ხელთ ნაჯახი,
ერთს წამს კისერს დაუსწორა,
დასცა და ერთის დაკერიო
თავი ტანსა მოაშორა.“

1880 წ

